

TIDSSKRIFTET FØNIX

Tanker om provinsen

I anledning af Rasmus H.C. Dreyer og Kasper Støvring,
Breve fra provinsen – Om at finde hjem i en urolig verden
& Johs. Nørregaard Frandsen, *Hvor ligger provinsen?*

MICHAEL BÖSS
Dr.phil., lektor emeritus

FØNIX ÅRG. 2023, s. 196-204

Dette værk er licenseret under en Creative Commons-licens
CC BY-NC-ND 2.5 DK

www.foenix1976.dk

ISSN 2446-175X

Tanker om provinsen

I anledning af Rasmus H.C. Dreyer og Kasper Støvring, *Breve fra provinsen – Om at finde hjem i en urolig verden*, Frederiksberg: Eksistensen, 2023, 176 sider & Johs. Nørregaard Frandsen, *Hvor ligger provinsen?*, København: Gads Forlag, 2023, 256 sider.

I 2018 konstaterede to økonomer ved Deloitte, at Danmarkskortet i perioden 2001-2016 havde ændret sig markant. I de sidste 15 år havde områderne omkring de større byer oplevet en betydeligt højere vækst i antallet af personer med lange videregående uddannelser end yderområderne. Også personer med korte eller mellemlange uddannelser samlede sig i stigende grad i byerne, mens personer med erhvervsfaglig uddannelse forsvandt fra dem. Generelt var yderområderne blevet affolket. På baggrund af tallene fremførte de to økonomer en forsigtig vurdering af konsekvenserne: Det er vigtigt, at yderområderne ikke er alt for forskellige. For det vil mindske sammenhængskraften i Danmark og skabe politiske modsætningsforhold baseret på, hvor i landet folk bor. Hvis udviklingen fortsætter, som den har gjort, vil det ende med, at ”udkanten” fortrinsvis vil være befolket med lavtuddannede.¹

Undersøgelsens resultater blev i 2021 bekræftet af forfatterne bag bogen *Rige børn leger bedst. Et portræt af det danske klassesamfund*.² I bogen dokumenterer de, at vi stadig lever i et klassesamfund, men at de sociale brudflader i ”klassesamfundet 2.0” nu også er ved at blive geografiske. Danmark er i færd med at blive delt mellem storbyer, som har en koncentration af medlemmer af en højtlønnede, veluddannede overklasse og højere middelklasse, og ”det perifere Danmark”, som i stigende grad er domineret af arbejder- og middelklassen. Eliterne er ”rykket østpå mod hovedstaden og Østjylland, mens arbejderklassen er rykket vestpå – til Vest- og Sydsjælland og frem for alt Jylland”.³

Ikke desto mindre viser de seneste undersøgelser, der er foretaget efter Covid-19-pandemien, at der også foregår en bevægelse i den modsatte retning: Unge familier søger væk fra storbyerne og ud i de mindre bysamfund i det, som traditionelt har været betegnet som ”provinsen”. Allerede i 2019

1 Mikael B. Andersen og Philip Henriks, ”Højt uddannede flytter til de store byer, lavtuddannede forbliver i udkanten”, *Deloitte* 8. maj 2018.

2 Lars Olsen m.fl., *Rige børn leger bedst. Et portræt af det danske klassesamfund*, København: Gyldendal 2021.

3 Sst., s. 21.

kunne DR meddele, at der ifølge tal fra Danmarks Statistik var en klar tendens til, at småbørnsforældre flyttede væk fra Aarhus, Frederiksberg, Odense og Aalborg, fortrinsvis på grund af stigende boligpriser i storbyerne, for i stedet at slå sig ned i byerne i deres såkaldte opland.⁴

Tendensen er fortsat. I 2020 foretog analysefirmaet YouGov en undersøgelse for Videncentret Bolius, der viste, at hver femte person, som bor i byen, kunne forestille sig en fremtid på landet eller i en mindre by. I undersøgelsen svarede 35% af de 18-29 årige, at de i høj grad eller meget høj grad kunne se sig selv bo på landet i 2030. Da Bolius spurgte personer i den samme aldersgruppe i 2014, var andelen kun 23%.⁵ I juli 2023 konstaterede ejendomsmæglerkæden Home, at hele 78 kommuner endte med et plus i flytteregnskabet i 2022, mens især storbykommuner som København, Frederiksberg, Aarhus, Odense og Aalborg måtte se flere børn flytte fra end til.⁶

Rimelige forklaringer skorter det ikke på: højere boligpriser i storbyerne, et ændret arbejdsmønster og ønsket om at komme væk fra små bylejligheder og erhverve et hus med have og grønne omgivelser. Det er dog langtfra alle steder, det er lige attraktivt at slå sig ned. Det er fortrinsvis de gamle, større købstæder – provinsbyerne – som får glæde af det nye bopætningsmønster. På bekostning af landsbyer og tidligere stationsbyer med dårlige trafikforbindelse til arbejdspladserne i byerne. Fremtiden vil altså ikke kun tilhøre storbyerne, men også de mest overlevningsdygtige provinsbyer.

Når det er en nyhed, som ikke har nydt bevågenhed, skyldes det den fortælling, som storbysmedierne interesserer sig for. Den handler stort set udelukkende om, hvor dårligt det går for ”Udkantsdanmark”, som i dag synes at være alt, der ligger vest for Valby Bakke eller den jyske højderyg. Men i to af årets bogudgivelser tager forfatterne det, som politikerne og kulturgeografien Kaare Dybvad Bek for nogle år siden kaldte ”udkantsmyten”, op til kritisk revision.⁷

4 Kåre Kildall Rysgaard og Tinna Viskum, ”Farvel caféliv og storbylarm: Flere småbørnsfamilier rykker ud af byerne”, *DR* 19. september 2019, <https://www.dr.dk/nyheder/indland/farvel-cafeliv-og-storbylarm-flere-smaaboernsfamilier-rykker-ud-af-byerne>

5 Videncentret Bolius, ”Hver femte bybo drømmer om at bo på landet i fremtiden”, <https://www.bolius.dk/hver-femte-bybo-vil-bo-paa-landet-23199>

6 Mikael Dynnes Holmbo, ”Børnefamilier flygter fra storbyerne: Se hvor mange der er flyttet til din kommune”, *AvisenDanmark* 5. juli 2023, <https://avisendanmark.dk/danmark/boernefamilier-flygter-fra-storbyerne-se-hvor-mange-der-er-flyttet-til-din-kommune>.

7 Kaare Dybvad, *Udkantsmyten*, København: People’s Press 2015.

Ganske vist suger ”det store H” – dvs. den mega-byregion, der skabes af E47, E45 og E20 – energier til sig, men ”provinsen bobler og har sine egne dynamikker. Det danske civilsamfund er stærkt. Provinsen er stærk, mangfoldig og livskraftig, også den del, der ligger ’ude på landet’”, skriver professor Johs. Nørregaard Frandsen i *Hvor ligger provinsen?*⁸ Det kan godt være, fortsætter han, ”at Grundtvig er død og forsamlingshuset slidt, men ordet og samtalen lever endnu i folkemunde. Provinsen rummer en ophobning af folkelig kraft og en hemmelig og tavs viden om det medmenneskelige, som måske er tavs i hverdagen.” Forsamlingshusene samler stadig trofaste tilhørere til foredrag, møder og spil. Og dér, hvor de ikke længere findes, har kirkerne med deres nye sognehuse overtaget opgaven med at binde lokalsamfundene i formidlingen af tro, eksistens og kultur.

Nørregaard Frandsens bog, som var en officiel udgivelse i forbindelse med Golden Days-festivalen i 2023 – som havde forholdet mellem land og by som et af sine temaer – er både en overordentligt rigt illustreret fremstilling af den danske provins’ historie i litteratur og billedkunst og en refleksion, til dels meget personlig, over provinsens betydning for vores identitet som danskere.

Provinsen blev skabt som en forestilling om det gode liv i Guds natur af guldaldermalere som Skovgaard, Kyhn, Købke og Lundbye, der drog med borgerskabet ud fra hovedstaden. Malerne gav os en national kunst med bøgetræer, blomstrende lyng, fortidsminder og strande, og digterne fulgte dem op med skildringer af menneskers liv i disse landskaber. I første omgang var det altså det københavnske borgerskabs blik, der, sammen med kunstnerne, skabte vores første forestillinger om provinsen.

Men siden bidrog provinsen selv. Dels gennem dens egne kunstnere, som f.eks. fynbomalerne, men også gennem bønderne og de folkelige bevægelser. Bevægelserne og deres netværker etablerede sig som en stærk offentlighed og styrkede provinsens selvbevidsthed og økonomiske modernisering. Ja, i kraft af at være et hovederhverv blev landbruget tilmed kulturbærende, og landbokulturen blev udtryk for det folkeligt-nationale Danmark. Men i 1900-tallet begyndte provinsen at forandres af industrialiseringen og urbaniseringen. Og efter Anden Verdenskrig vippede balancen mellem by og land i takt med, at industri- og serviceerhvervene blev dominerende.

Samtidig med at det traditionelle livsmønster i sognene undergik en forandring, tømtes de små lokalsamfund for en række funktioner. Det skete blandt andet som følge af en velfærdslovgivning, der fra 1970 igangsatte en centraliserings- og moderniseringsbølge. Det gik i første omgang ud over mange landsbyer og såkaldte stationsbyer. Til gengæld fik en række gamle

⁸ Johs. Nørregaard Frandsen, *Hvor ligger provinsen*, København: Gads Forlag 2023, s. 242.

købstæder og nye ”mellembyer” vokseværk gennem virksomheder som f.eks. Lego i Billund, HTH i Ølgod, Danfoss i Nordborg, Carmen Curlers i Kalundborg, Grundfos i Bjerringbro og Cheminova på Harboøre Tange nær Lemvig.

Som forfatteren Kim Blæsbjerg skildrer det så præcist i sin roman *De bedste familier* (2023), rekrutterede de nye virksomheder medarbejdere blandt de folk, der tidligere havde haft arbejde i og for landbruget. Derved fik provinsen en ny fortælling om sig selv. Men i den samme periode – dvs. i årtierne efter krigen – begyndte gamle dyder som nøjsomhed, stedbundethed, og traditionsbevidsthed også at komme under pres. Folk, der var vokset op på landet, flyttede ind i boligblokke i købstæderne og blev forbrugere og lønarbejdere. Med tiden blev de derved med tiden mentalt forberedt på at forlade de steder, deres forfædre havde været bofaste i gennem generationer den dag, hvor arbejdspladserne blev nedlagt ved f.eks. at blive flyttet til storbyerne.

Det, der har kendetegnet udviklingen i Danmark i de sidste årtier, er imidlertid ikke, at provinsen har været døende, selv om mange af de små samfund på landet mister deres befolkningsmæssige grundlag. I stedet ser vi, at grænserne mellem det, der er by og ikkeby, er i færd med at blive brudt ned. Flertallet af befolkningen bor stadig i provinsen, og selv om den er ved at få en anden struktur, ser provinsen i dag ikke sådan ud, som den fremstilles i udkant Smyten. Den er f.eks. ikke i færd med at blive tømt for arbejdspladser. Tværtimod fremgår det af adskillige oversigter og undersøgelser, at der hvert år bliver grundlagt adskillige nye virksomheder i landdistrikterne.

Selvfølgelig er de så afhængige af både fysiske og elektroniske motorveje, at visse småbyer går en dystre fremtid i møde. Til gengæld er der mange drivkræfter, der skubber i den anden retning: nye energiformer i form af vind- og solcelleanlæg og en natur, der i de kommende år vil blive endnu mere eftertragtet at bo op ad. Det danske industri- og landbrugslandskab er under forandring, fordi vi er på vej ind i et netværkssamfund, hvor de gamle grænser mellem land og by går i opløsning.

Samtidig oplever de større provinsbyer – byer som Horsens, Holstebro og Herning – en blomstring, som trækker stadig nye borgere fra deres opland til. I dag kan de da også tilbyde meget af det, som også trækker nogle til storbyerne – kulturoplevelser, caféliv og arbejdspladser – blot på behageligt kortere afstand. Problemet er dog, at storbyelitens fortælling om provinsen er slået så stærkt igennem, at den har gjort eliten blind for den udvikling, der rent faktisk er i gang. Og derved skader den tilmed provinsboens selvforståelse. Som Kaare Dybvad påpegede: Når store dele

af landet fremstilles som nedslidt, så begynder vi selv at se vores egen i det billede – som en uciviliseret provins, der står i kontrast til de civiliserede storbyer.

Men det moderne menneske vil mere end leve tæt på storbyernes og deres kulturtilbud. De ønsker også at være tæt på naturen. De vil selvfølgelig gerne bruge deres gode uddannelser i meningsfulde og inspirerende job på store virksomheder med global rækkevidde. Men de føler i stigende grad også et behov for at kunne trække sig tilbage og gå på ”retræte”, når de ikke arbejder.

Det hævder forfatteren og skribenten Kasper Støvring og hans byfælle i Sorø Rasmus H.C. Dreyer, der er tidligere sognepræst, men i dag adjunkt i kirkehistorie på Københavns Universitet, i deres bog *Breve fra Provinsen*.

Bogen, som udkom i foråret 2023, er deres fælles forsvar for en ”livsform – lokalsamfundet og kristendommen – der også lever i udkanten af vores offentlige samtale”. De ønsker at ”give mæle til det gode liv, der stadig findes”, og den ledende tanke i deres brevveksling med hinanden er, at Danmark ikke ville være det samme uden landets natur, steder, mennesker, byer, landsbyer, øer og kirker. ”Udkanten er som provinsen en geografisk bestemmelse – de landområder, hvor de fleste lever deres liv, og lever et godt liv, skønt ofte ringeagtet i debatten.” Og ”lokalsamfundet” er byggestenen for det Danmark, vi lever i.⁹

I deres breve diskuterer Støvring og Dreyer, hvilken betydning centraliseringen og digitaliseringen har fået for Danmark. Men centralt står deres overvejelser over, hvad storbyens livsform gør ved os. De sætter storby-mennesket hektiske og overfladiske måde at leve på i modsætning til det rolige liv på landet og i provinsen:

”Hastighedskulturen kendetegner i stigende grad det moderne liv, især som det leves i storbyerne. Ved at trække sig tilbage fra dette liv kan man åbne sig for langsomheden og træde i forbindelse med en højere grad af nærvær, i hvert fald en anden slags nærvær. Nemlig den, der er forbundet med kontemplationen.” Herved får man, som i et kloster, ”adgang til den permanente verden, til det, der har varighed i et flygtigt liv”. Ved at være på afstand af storbyen føler Støvring således, at han paradoksalt nok ”kommer tættere på det, der virkelig betyder noget,” som han skriver i sit første brev. ”Vi må trække os tilbage fra den kaotiske kakofoni af konstant kommunikation og forsage den hvileløse mobilitet.”¹⁰

⁹ Kasper Støvring og Rasmus H.C. Dreyer, *Breve fra provinsen. – Om at finde hjem i en urolig verden* Frederiksberg: Eksistensen, 2023, s. 8.

¹⁰ Sst., s. 19, 22.

Fra begyndelsen forstår læseren derfor, at de to forfatters ”hyldest til Provinsdanmark” i virkeligheden er deres personlige hyldest til en livsform, de mener er på tilbagetog, men som stadig findes uden for storbyen. Det er en generalisering, som jeg selv tvivler på, at alle provinsboere med en travl hverdag med børn, pendlen til og fra arbejde og et aktivt fritidsliv, umiddelbart vil kunne skrive under på. De overser, at vi, der lever i en provinsby – for mit eget vedkommende Holstebro – langt fra oplever os i et eksil fra det moderne liv. Vi bor her – og bliver boende – fordi det i dag er muligt at være forbundet med det i kraft af den elektroniske teknologi, vi benytter, og de netværk, der derved bliver skabt.

Desuden er det ikke rimeligt at påstå, at man som storbybo ikke kan vælge at leve tilbagetrukket fra ”hastighedssamfundet”, som Hartmut Rosa ellers så træffende betegner det moderne samfund. Ved at anse ”langsommelighed” som et særtræk ved livet i provinsbyen, bevæger Støvring sig på randen af en romantisering af provinslivet.

Det betyder dog ikke, at han har uret i sin eksistentielle pointe: ”Vi må bosætte os et bestemt sted og blive fortrolige med naboer og lokalsamfund, butikker, skole, kirke, idrætshal – så stedet kan blive et hjem. Vi må pleje varsom omgang med de ting, der omgiver os – smykker, fotos, malerier og møbler, der ofte er gået i arv, og som derigennem er intimt knyttet til vores identitet. Tilsvarende må vi forpligte os på familien og en lille vennekreds.”¹¹ Dertil kommer en forståelse af værdien af almen dannelse og nysgerrighed over for naturen.

At føle sig forankret i en historie og et sted – med dets landskab og natur – er ganske givet vigtigt for det moderne menneske. Og ret har han og Dreyer også i, at der i ”den upåagtede provins” stadig findes en udbredt forståelse for denne værdi – og leves ”gode liv med stabile familier, nabo-skaber, kirkemenigheder og foreningsliv”. Men igen er der en tendens til at generalisere og forenkle tingene i den gode sags tjeneste: at tale provinsen op over for en ringeagtende og undertiden aggressiv hovedstadsdiskurs om ”Udkantsdanmark” og ”Den rådne banan”.

De henviser rigtignok til undersøgelser fra Danmarks Statistik og VIVE og mener, at det skyldes den kultur, der har overlevet i provinsen. Kraka-Deloitte viste i en rapport i maj 2023, at mistrivslen blandt unge er lavest i Vestjylland. Det kunne godt være et tegn på, at egnens lokalsamfund stadig fungerer. Men den samme undersøgelse viste dog, at det var i kommuner i Vest- og Sydsjælland – deriblandt forfatterens eget Sorø – at mistrivslen var størst. Værst var den i øsamfundene.¹² Den højere trivsel i Vestjylland må derfor skyldes andet end blot afstanden til storbyerne, og at der er

¹¹ Sst., s. 21.

¹² ”Stigende mistrivsel blandt piger og unge i ø-kommunerne”, Kraka-Deloitte 23. maj 2023.

tale om mindre samfund. Der kunne f.eks. være tale om forskelle mellem historiske og regionale kulturer, sådan som det er blevet beskrevet af etnologen og historikeren Ellen Damgaard.¹³ Det kalder på en mentalitetshistorie, der analyserer de regionale kulturforskelle i Danmark.

Igen må jeg medgive, at jeg har stor sympati for forfatternes grundholdninger og formål med bogen, nemlig at sætte ord på værdierne i landsbyernes og provinsbyernes fællesskabsliv og ”udvikle et sprog for de menneskelige og sociale værdier, for rodfæstelse, tryghed og anerkendelse og livsmod, der er indbegrebet af provinsens kultur”.¹⁴ De har også ret i, at mange af disse byer stadig har en høj grad af sammenhængskraft, tillid, tryghed og frivilligt arbejde, hvilket utvivlsomt skyldes, at de er kulturelt homogene, og befolkningen deler fælles basale normer. Hvorimod man i storbyerne søger at skabe sammenhængskraft ved at bosætte sig i kvarterer med folk, der ligner en selv og deler ens egne værdier, og rummer monokulturelle privatskoler, man kan sende sine børn i.

Rasmus Dreyers store bekymring er, at de nye generationer er ved at miste ”samfundssind”. Hermed forstår han den følelse af medansvar over for sine medmennesker, som udspringer af en agtelse og stolthed over det land, man lever i. For et folk kan ikke kun hænge sammen i kraft af statens funktioner og institutioner. Det kræver en ”skabende, opretholdende og forpligtende fortælling om, hvem vi er”.¹⁵ Men denne fortælling, som især kirken var med til at skabe, er i færd med at blive glemt. Og dermed nedbrydes samtidig alle de ”gensidige forpligtelser, der indtil nu har båret de små samfund i det store samfund”.¹⁶

Samfundets forvitring fører også til kirkens langsomme forvitring, og når kirken forvitrer, ”sprækker troen, der danner himmelhvælv over vores tilværelse”. Ja, i sidste ende forsvinder det, der gør os til folk, når den religiøse ramme, og derved lutherdommens betydning, forsvinder og glemmes. Derved mister vi en modstandskraft over for en stat, som i dag har en tendens til at guddommeliggøre menneskelig magt. For selv om Luther understregede betydningen af lydigheden over for statsmagten, så ”vaccinerede” hans lære samtidig ”de fleste danskere mod guddommeliggørelse af menneskelig magt” og satte ”os sind i en skyldighed, der fører til gensidig forpligtelse over for hinanden”.¹⁷

Rasmus Dreyer ser med andre ord kristendommen, snarere end velfærdsstaten, som hovedkilden til det samfundssind, som mange – deriblandt flere politikere – begyndte at sætte spørgsmålstegn ved under cor-

13 Ellen Damgaard, *Lemvig – en vestjysk verden 1800-1900*, Lemvig: Lemvig Museum, 2018.

14 Støvring og Dreyer, *Breve fra provinsen*, s. 57.

15 Sst., s. 65.

16 Sst., s. 143.

17 Sst.

ona-krise. Kristendommen er på den måde ”gået ind i kulturen og er blevet kulturen”.¹⁸ Det er en vigtig pointe. Og den er blot en af mange gode analyser i bogen. Selv om læseren bemærker forskelle mellem det, de to forfattere lægger vægt på – for Støvring naturoplevelsen og for Dreyer det kristendommens fortsatte betydning – er det måske en svaghed for bogen, at de ikke er mere uenige, end de i virkeligheden er. Men det kan også ses som en styrke for deres budskab, som de opsummerer på udmærket vis i et efterord om behovet for en holdningsændring: en bevidsthed om alt det, der knytter os historisk og åndeligt sammen og knytter os til bestemte steder på danmarkskortet og derved gør os til ”dybere forbundne mennesker”.¹⁹

De to bøger, jeg har anmeldt, er på linje med hinanden ved at tale provinsen op i en tid, hvor den ofte tales ned i medierne. De viser begge, at provinsen i virkeligheden klarer sig strålende, og at der sker vækst og udvikling i mange af dens byer, og at der derfor heller ikke bør være anledning til at udbrede en ”offerfortælling” om provinsen. På den anden side er forfatterne enige om, at der eksisterer en reel konflikt mellem land og by, og at centraliseringen er motoren bag den. En centralisering, der vel at mærke fortsætter til trods for skiftende regeringers løfter om at rette op på ”det skæve Danmark”.

Kasper Støvring og Rasmus Dreyer har dog ikke noget imod at blive beskyldt for ”provinspopulisme”. For ret forstået betyder populisme at være folkelig, hævder de. Det har de et vist historisk belæg for, hvis man kender lidt til begrebets amerikanske historie. Det er den betydning af begrebet, som man møder hos den amerikanske samfundskritiker Christopher Lasch. I *Det eneste sande paradys* (1991) gjorde Lasch populismen til modsætningen til den elitære hyldest til kosmopolitisme og personlig frigørelse. Det skete på et tidspunkt, hvor såkaldt progressive til både højre og venstre kædede individualismens og globaliseringens sprog sammen og lovede en verden uden grænser, med stadig flere livsstilsvalg og valgmuligheder og en samfundsplittende identitetspolitik.

Hvad der i vores nuværende situation er brug for, er, først, at lægge fordommene om livet og mulighederne i provinsen til side, genopfriske historien om provinsens bidrag til skabelsen af det moderne Danmark, og dernæst gå i gang med det konkrete politiske arbejde med at skabe rammer for fortsat stærke civilsamfund i länddistrikterne og de mellemstore byer ved både at fastholde og udflytte arbejdspladser og uddannelser, ved at sik-

18 Sst., s. 149.

19 Sst., s. 176.

TANKER OM PROVINSEN

re lukningstruede gymnasier og tage et endeligt opgør med den opfattelse, som blev skabt af oplysningens enevældige danske konger: at al magt bør koncentreres i hovedstaden.